

SOLUȚIONAREA LITIGIILOR REFERITOARE LA CONTRACTELE DE COMERȚ INTERNAȚIONAL CU PRODUSE FARMACEUTICE

- Rezumatul tezei de doctorat -

INTRODUCERE

Comerțul internațional cu produse farmaceutice reprezintă o realitate actuală care se manifestă în multiple forme, fiind realizat de profesioniști, dar în care sunt deopotrivă implicați și consumatorii. Societățile farmaceutice dezvoltă produse noi într-un stat, realizează testele clinice într-un alt stat, achiziționează materii prime de la alte societăți partenere din străinătate și fabrică produsele finite – medicamentele, pe teritoriul care le oferă mai multe avantaje economice. În același timp, consumatorul sau pacientul urmărește identificarea și achiziționarea unor tratamente medicamentoase noi, eficiente, sigure și la un preț cât mai avantajos. Astfel, consumatorul având acces la o piață internațională prin intermediul Internetului este determinat să achiziționeze medicamentul dorit de pe piața unde acesta este disponibil și accesibil ca preț.

În prezent, societățile care activează în industria farmaceutică nu și-ar putea desfășura în mod sustenabil operațiunile fără acces la piața internațională, situație determinată de factori precum: imposibilitatea recuperării investițiilor realizate în cercetarea-dezvoltarea de produse noi; imposibilitatea de a achiziționa toate materiile prime necesare de pe piața locală; nevoia de acces permanent la ultimele tehnologii dezvoltate la nivel internațional în sectorul farmaceutic; dorința societăților de a-și maximiza profiturile prin expansiunea pe noi piețe de desfacere sau de a reduce costurile de producție prin externalizarea unor procese în alte state. Astfel, comerțul cu produse farmaceutice depășește granițele țării cel puțin în desfășurarea unui proces din cadrul activităților de cercetare-dezvoltare, producție sau comercializare a medicamentelor.

Comerțul cu produse farmaceutice dobândește în mod inerent un caracter internațional, pe plan local fiind imposibilă misiunea societăților farmaceutice de a produce și comercializa produse noi și la prețuri accesibile într-un sector industrial caracterizat prin competitivitate și inovație.

Comerțul internațional cu produse farmaceutice presupune încheierea de contracte. Raporturile contractuale dintre societățile farmaceutice, pe de o parte și dintre acestea și consumatorii finali, pe de altă parte, nu se desfășoară întotdeauna fără neînțelegeri, divergențe, conflicte sau chiar litigii. În teza de doctorat „*Soluționarea litigiilor referitoare la contractele de comerț internațional cu produse farmaceutice*” se urmărește prezentarea mijloacelor pe care părțile le au la dispoziție pentru a rezolva problemele conflictuale care apar pe parcursul colaborării lor.

Structura tezei de doctorat cuprinde o parte introductivă și trei capitole destinate analizei celor trei categorii principale de mijloace de soluționare a litigiilor - mijloacele amiabile de soluționare a litigiilor, arbitrajul și procedura din fața instanțelor statale și se finalizează cu concluziile la care am ajuns și cu câteva propuneri *de lege ferenda*.

Conținutul tezei este organizat într-o manieră logică și simetrică în abordarea celor trei moduri de soluționare a litigiilor, reliefând în fiecare situație, procedura de soluționare, avantajele și dezavantajele utilizării acestora, clauzele standard de alegere a modului de soluționare a litigiilor utilizate în comerțul internațional cu produse farmaceutice. Fiecare capitol se finalizează cu o secțiune de concluzii preliminare asupra analizei efectuate.

PARTEA INTRODUCȚIVĂ prezintă istoricul științelor farmaceutice, apariția și importanța produselor farmaceutice pentru societate. A doua secțiune este dedicată prezentării terminologiei și clarificării conceptelor specifice industriei farmaceutice utilizate pe parcursul lucrării. Cea de-a treia secțiune relevă specificul comerțului internațional cu produse farmaceutice, precizând participanții, principiile și reglementările ce guvernează aceste relații comerciale.

Pentru a desfășura cercetarea propusă a fost necesară prezentarea sumară a contractelor de comerț internațional cu produse farmaceutice care reprezintă sursa litigiilor din industria farmaceutică. Având în vedere faptul că în comerțul internațional cu produse farmaceutice este utilizată o mare varietate de contracte, am realizat o clasificare a acestora în funcție de momentul încheierii, prin raportare la trei etape distincte: cercetarea-dezvoltarea de produse farmaceutice, fabricația acestora și introducerea lor în circuitul comercial.

Principalele contracte analizate sunt: contractul de confidențialitate, contractul de furnizare de materii prime farmaceutice, contractul de fabricație, acordul tehnic privind calitatea produselor, contractele de comercializare internațională (unde includem contractul de vânzare și comanda de achiziție, comercializarea online, contractul de distribuție, contractul de agenție și contractul de licență), contractul de transport internațional de produse farmaceutice și cel de fuziune. Litigiile privind contractele de comerț internațional cu produse farmaceutice și principalele cauze generatoare ale acestora sunt analizate în ultima secțiune din partea introductivă.

În practică, procesul de negociere, elaborare și încheiere a unui contract de comerț internațional cu produse farmaceutice implică un termen îndelungat, întrucât părțile încearcă să cuprindă cât mai explicit și detaliat modul în care se va desfășura cooperarea economică și, uneori, remediile pentru deblocarea activităților sau rezolvarea neînțelegerilor. Mai mult decât atât, de cele mai multe ori, executarea contractului nu începe imediat după momentul semnării contractului, fiind necesare realizarea unor acțiuni prealabile comercializării produselor, precum obținerea autorizației de punere pe piață a medicamentului în statul de destinație. În situațiile în care părțile nu prevăd mecanisme contractuale de rezolvare a neînțelegerilor și problema apărută generează un

litigiu, părțile evaluează din punct de vedere economic și juridic oportunitatea inițierii unui demers în instanță, arbitraj sau modalitate de soluționare alternativă a litigiilor.

CAPITOLUL I este consacrat prezentării mijloacelor de soluționare amiabilă a litigiilor, exceptând arbitrajul, acesta fiind tratat într-un capitol distinct.

Mijloacele de soluționare alternativă pot deveni forumul ales pentru majoritatea litigiilor din domeniul medical-farmaceutic, alegere justificabilă prin caracteristicile avantajoase ale acestora. Complexitatea litigiilor din domeniul farmaceutic și dorința părților de a continua cooperarea, combinate cu avantajele mijloacelor de soluționare amiabilă, în mod frecvent, determină părțile să le aleagă în detrimentul instanțelor de judecată și a arbitrajului.

În prima secțiune a capitolului este analizată natura juridică a mijloacelor alternative de soluționare a litigiilor și principiile în baza cărora se desfășoară aceste proceduri, principii precum cel al libertății contractuale, al imparțialității terțului neutru sau cel al respectării confidențialității.

A doua secțiune cuprinde prezentarea mijloacelor alternative de soluționare a litigiilor de comerț internațional, și anume, negocierea, concilierea, medierea, *expert determination*, *dispute board*, *mini-trial*, *binding advice*.

Secțiunea a treia este rezervată prezentării avantajelor și dezavantajelor mijloacelor alternative, în contextul utilizării acestora în litigiile de comerț internațional cu produse farmaceutice.

Considerăm că fundamentul care stă la baza tuturor modalităților de soluționare amiabilă a litigiilor este reprezentat de consensul părților. Relația comercială dintre părți debutează prin acordul acestora manifestat prin încheierea unui contract. Soluționarea unui litigiu rezultat dintr-un contract de comerț internațional nu poate fi eficientă și nu poate permite părților continuarea relațiilor comerciale, atât timp cât acestea nu ajung din nou la consens.

Comerțul internațional cu produse farmaceutice nu conduce la profitabilitate imediată, părțile fiind nevoite să investească resurse financiare și temporale, fapt care determină rezolvarea oricăror neînțelegeri prin metode care să permită continuarea și dezvoltarea relațiilor de cooperare economică. Așadar, mijloacele de soluționare alternativă a litigiilor oferă posibilități variate de rezolvare a neînțelegerilor, într-o manieră rapidă, eficientă și care nu implică cheltuieli semnificative.

CAPITOLUL al II-lea este consacrat arbitrajului, formă alternativă de soluționare a litigiilor care, datorită avantajelor sale, este considerat de literatura de specialitate drept principala modalitate de soluționare a litigiilor de comerț internațional. Datorită unor caracteristici importante precum flexibilitatea și confidențialitatea procedurii arbitrale, specializarea arbitrilor și obligativitatea hotărârii, o mare parte din contractele de comerț internațional conțin o clauză compromisorie prin care părțile convin ca orice litigiu viitor să fie soluționat pe

calea arbitrajului. Având în vedere caracterul confidențial al procedurilor arbitrale și lipsa materialelor bibliografice privind soluționarea prin arbitraj a litigiilor de comerț internațional cu produse farmaceutice, am realizat o cercetare legală empirică cu scopul de a identifica modalitățile de soluționare specifice industriei farmaceutice.

Astfel, prima secțiune a capitolului constă în prezentarea metodologiei utilizate în cercetarea legală empirică și a rezultatelor obținute. În a doua secțiune a capitolului sunt prezentate atât premisele pentru care arbitrajul poate fi utilizat ca mijloc de soluționare a litigiilor din domeniul farmaceutic, precum și condițiile pe care trebuie să le îndeplinească un litigiu pentru a putea fi soluționat prin arbitraj. Secțiunea a treia este destinată analizei convenției de arbitraj, în cele trei forme ale sale, clauza compromisorie, compromisul și convenția arbitrală implicită neechivocă.

Principiul autonomiei de voință este esențial în contractele de comerț internațional și permite părților contractante să determine modalitatea de soluționare a litigiilor și totodată legea aplicabilă acestora. Tribunalul arbitral, pe baza acordului părților, poate soluționa litigiul în echitate însă, de cele mai multe ori, părțile specifică în convenția de arbitraj legea ce guvernează contractul și în baza căreia se va judeca litigiul. Având în vedere importanța legii aplicabile litigiului, în secțiunea a patra am analizat criteriile ce stau la baza alegerii părților, relevanța și implicațiile acestora.

În secțiunea a cincea este prezentată procedura arbitrală, iar în secțiunea a șasea sunt evidențiate modalitățile de constituire a tribunalului arbitral și importanța alegerii locului în care se realizează arbitrajul. În alegerea locului arbitrajului, părțile au în vedere ca statul în care se desfășoară procedura arbitrală să fie parte la Convenția de la New York din 1958 privind recunoașterea și executarea hotărârilor arbitrale străine, tocmai pentru a avea o minimă garanție că soluția rezultată va putea fi executată în situația în care partea căzută în pretenții nu își execută obligațiile în mod voluntar.

Problematika privind hotărârea arbitrală este tratată în ultima secțiune a capitolului, concentrându-ne atenția pe efectele pe care le produce și condițiile în care aceasta este recunoscută și pusă în executare.

Pe parcursul analizei procedurii și hotărârii arbitrale au fost avute în vedere practicile instituțiilor permanente de arbitraj, realizând o paralelă între regulile de arbitraj ale Camerei Internaționale de Comerț de la Paris (*ICC Arbitration Rules*), ale Centrului de Arbitraj și Mediere de pe lângă Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale (*WIPO Arbitration Rules*) și ale altor centre de arbitraj internațional.

Părțile unui contract de comerț internațional cu produse farmaceutice aleg arbitrajul luând în considerare două aspecte esențiale, și anume, confidențialitatea procedurii și forța juridică a actului de soluționare a litigiului. Confidențialitatea reprezintă unul dintre cele mai importante avantaje ale procedurii arbitrale. În desfășurarea litigiilor din acest sector industrial, părțile sunt nevoite să schimbe un volum mare de date tehnice privind produsele,

procesele de fabricație, strategiile de afaceri, fapt pentru care solicită instituției de arbitraj garanția asigurării unui nivel ridicat de confidențialitate. Acest nivel ridicat de securizare și protecție a informațiilor confidențiale poate fi atins doar într-un cadru privat, posibil doar în cadrul arbitrajului sau a procedurilor SAL.

Datorită costurilor pe care le implică un proces de arbitraj, considerăm oportună utilizarea unor clauze de escaladare prin care părțile prevăd obligația de a utiliza mijloace amiabile de soluționare a litigiilor într-o primă etapă, iar în situația în care acestea nu au succes, litigiul să fie deferit spre soluționare tribunalului arbitral.

CAPITOLUL al III-lea este dedicat analizei modului de soluționare a litigiilor rezultate din contractele de comerț internațional cu produse farmaceutice, în fața instanțelor statale. Instanțele statale soluționează litigiile de comerț internațional și chiar pot interveni, la cerere, în cazul mijloacelor amiabile pentru a pronunța o hotărâre prin care să ia act de tranzacția părților sau, în cazul arbitrajului, în situația în care hotărârea arbitrală este atacată cu acțiune în anulare sau nu este executată voluntar.

Prima secțiune a capitolului evidențiază modalitățile de soluționare a litigiilor în fața instanțelor statale după cum părțile au ales sau nu instanța competentă. Astfel, într-o primă etapă este analizată convenția atributivă de jurisdicție prin care părțile indică instanța națională unde acestea doresc soluționarea neînțelegerii, iar în a doua etapă este prezentată modalitatea de identificare a instanței competente prin raportare la prevederile Regulamentului Bruxelles I și ale Codului român de procedură civilă.

A doua secțiune este destinată analizei legii aplicabile contractului de comerț internațional cu produse farmaceutice, continuând cercetarea într-o manieră duală, având în vedere situațiile în care părțile contractante au ales sau nu o lege care să guverneze raporturile dintre ele. Alegerea legii aplicabile de către părți și limitele autonomiei de voință în această alegere sunt analizate prin raportare la normele de aplicație imediată incidente în comerțul internațional cu produse farmaceutice. În situația în care părțile contractante nu au ales legea aplicabilă contractului, la nivelul Uniunii Europene, determinarea legii aplicabile se realizează conform Regulamentului Roma I privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale, motiv pentru care analiza este realizată prin raportare la contractele utilizate în comerțul internațional cu medicamente.

Secțiunea a treia vizează analiza detaliată a litigiilor în materia contractelor de comerț internațional cu produse farmaceutice, cu accent pe acțiunile în răspundere pentru produsele farmaceutice defectuoase.

Comerțul internațional cu produse farmaceutice este un domeniu complex, cu un pronunțat caracter tehnic și supra-reglementat la nivel național și regional, fapt ce determină instanțele să apeleze la experți pentru a clarifica anumite aspecte ale litigiilor cu care au fost sesizate. Necesitatea instanțelor de a apela la expertize în vederea soluționării litigiilor, generează un efect de domino asupra costurilor și termenelor necesare soluționării unui proces.

Un aspect care ar putea subclasa instanțele de judecată din topul mijloacelor de soluționare a litigiilor (așa cum a rezultat din cercetarea legală empirică realizată) este reprezentat de principiul publicității procesului de judecată, sistemele de protecție a informațiilor confidențiale și a secretelor comerciale deținute de societățile farmaceutice devenind astfel vulnerabile. În această materie, confidențialitatea procedurii garantată în procesul de arbitraj sau în cadrul mijloacelor de soluționare amiabilă a litigiilor, determină frecvent părțile să le aleagă în detrimentul instanțelor statale.

În ceea ce privește forța juridică a actului de soluționare a litigiului, spre deosebire de mediere, unde înțelegerea părților are natura juridică a unui contract, hotărârea instanțelor statale este obligatorie pentru părți, aceasta putând fi recunoscută într-un stat străin și pusă în executare silită în cazul în care partea căzută în pretenții nu o execută voluntar. La nivel regional, al Uniunii Europene, există regulamente privind recunoașterea și executarea hotărârilor instanțelor străine în materie civilă și comercială, însă dată fiind lipsa unor convenții internaționale în această materie, așa cum se întâmplă în cazul arbitrajului, există posibilitatea ca hotărârea instanței să nu fie întotdeauna eficace.

Conform rezultatelor cercetării empirice privind modalitățile de soluționare a litigiilor de comerț internațional cu produse farmaceutice, în practică, de cele mai multe ori, legea aleasă de părți pentru a governa contractul coincide cu aceea a statului în care este situată instanța competentă desemnată prin clauza atributivă de jurisdicție. Conform rezultatelor aceluiași studiu, instanțele statale reprezintă modalitatea preferată de societățile farmaceutice și profesioniștii din domeniul juridic care lucrează pentru aceste întreprinderi.

Soluționarea litigiilor în fața instanțelor statale rămâne metoda de rezolvare a conflictelor care oferă cele mai multe garanții cu privire la viabilitatea, recunoașterea și executarea hotărârilor.

CONCLUZII

Litigiile generate de operațiunile desfășurate în industria farmaceutică prezintă interes, deoarece consumul de medicamente poate determina efecte negative pe scară largă asupra stării de sănătate sau vieții consumatorilor. În practică, majoritatea litigiilor de comerț internațional sunt soluționate prin modalități care garantează un nivel ridicat al confidențialității soluției, părților și obiectului litigiului, astfel încât aspectele care ar putea prezenta interes public sunt menținute secrete. Dacă ne raportăm la calitatea părților în litigiu, considerăm că profesioniștii din domeniul farmaceutic preferă să soluționeze litigiile apărute între aceștia prin mijloace amiabile, iar în situația în care acest deziderat nu este atins, apelează la arbitraj. În situația litigiilor dintre profesioniștii din industria farmaceutică și consumatori sau instituții publice, acestea sunt soluționate, cu preponderență, în fața instanțelor naționale.

Doctrina juridică privind modalitățile de soluționare a litigiilor de comerț internațional cu produse farmaceutice este aproape inexistentă și de cele mai

multe ori vagă, referindu-se într-o manieră extensivă la soluționarea litigiilor din sectorul științelor vieții, care include domeniul medical, farmaceutic, biomedical etc. Materialele bibliografice existente prezintă arbitrajul ca modalitatea potrivită și preferată de participanții la comerțul cu produse farmaceutice în vederea soluționării potențialelor litigii.

Prezenta lucrare, susținută de rezultatele cercetării empirice realizate, contrazice, însă, opinia majoritară a doctrinei juridice la nivel internațional, evidențiind faptul că, în practică, societățile farmaceutice preferă instanțele statale pentru soluționarea litigiilor, în defavoarea arbitrajului, care se află pe un loc secund. Considerăm că arbitrajul prezintă multiple avantaje pentru a soluționa litigiile de comerț internațional cu produse farmaceutice însă, la momentul realizării cercetării empirice, preferința profesioniștilor s-a îndreptat spre conciliere și, în caz de eșec, spre instanțele judecătorești. Totodată, trebuie să subliniem faptul că orice litigiu de comerț internațional cu produse farmaceutice trebuie analizat individual, particularitățile acestuia și interesele părților implicate reprezentând elemente determinante în alegerea modalității de soluționare a litigiului.

În urma cercetării realizate, putem afirma că părțile unui contract de comerț internațional cu produse farmaceutice vor prevedea o clauză atributivă de jurisdicție și de alegere a legii aplicabile, luând în considerare interesele economice pe termen mediu și lung, ascendentul economic și competitiv asupra celeilalte părți și, indirect, probabilitatea de a fi acționat în instanță sau arbitraj în cazul unei încălcări a obligațiilor contractuale. În situația în care părțile nu au desemnat modalitatea de soluționare a potențialelor litigii, aceasta va fi aleasă la momentul apariției conflictului și va fi influențată de interesul economic al fiecărei părți și de probele de care dispune fiecare. Astfel, în funcție de interesul părții prejudiciate, putem distinge trei posibile scenarii: a) partea prejudiciată de neexecutarea sau executarea neconformă a clauzelor contractuale este nevoită, din motive economice, să continue cooperarea (de exemplu, costurile necesare identificării și autorizării unui nou furnizor de materii prime ar fi prohibitive), fapt pentru care nu va iniția niciun demers împotriva celeilalte părți; b) partea prejudiciată inițiază un demers amiabil pentru soluționarea neînțelegerii, urmărind astfel repararea prejudiciului și continuarea relației contractuale; și c) partea care a suferit un prejudiciu ca urmare a neexecutării sau executării neconforme a contractului acționează în instanță sau arbitraj cealaltă parte pentru recuperarea totală a prejudiciului și alte daune, nefiind interesată de continuarea relației economice.

Procedurile de soluționare a litigiilor comportă un grad diferit de formalism, manifestându-se accentuat în cazul instanțelor naționale și mai puțin în cadrul arbitrajului, devenind aproape informale în modalitățile de soluționare amiabilă. Aceste diferențe graduale pot fi identificate și chiar suprapuse peste gradul de disponibilitate manifestat de părți în continuarea relației contractuale și ulterior soluționării litigiului. Astfel, în situația în care părțile urmăresc continuarea și dezvoltarea afacerii într-un mod eficient și viabil după

soluționarea litigiului, acestea apelează la modalități de soluționare amiabilă. În situația în care părțile nu urmăresc continuarea relațiilor contractuale, acestea caută obținerea unei hotărâri obligatorii și definitive pronunțată de o instanță judecătorească sau de un tribunal arbitral, care să soluționeze litigiul și care să permită punerea în executare silită în cazul în care partea căzută în pretenții nu își execută voluntar obligațiile.

Prin raportare la avantajele și dezavantajele fiecărei modalități de soluționare a litigiilor, putem afirma că modalitățile de soluționare amiabilă (SAL) sunt o alternativă la procedura arbitrajului, iar arbitrajul reprezintă alternativa la procesele în fața instanțelor naționale.

În ceea ce privește soluționarea litigiilor de comerț internațional cu produse farmaceutice, considerăm necesară stabilirea unor mecanisme bine determinate prin care să fie soluționate atât litigiile dintre profesioniști, cât și cele dintre profesioniști și consumatori.

Pentru rezolvarea eficientă și rapidă a conflictelor de tip *business-to-business*, considerăm oportună înființarea unei organizații specializate în soluționarea litigiilor din domeniul medical-farmaceutic. O asemenea organizație ar trebui să fie independentă și să prezinte încredere părților din punctul de vedere al celerității, al confidențialității procedurilor și al specializării terților neutri care soluționează litigiul. Din punct de vedere economic, o asemenea organizație ar putea fi auto-finanțată din taxele percepute pentru soluționarea litigiilor sau ar putea fi finanțată de către societățile farmaceutice care desfășoară operațiuni de comerț internațional, prin intermediul unor cotizații obligatorii anuale. Apreciem că un asemenea centru de soluționare a litigiilor ar putea fi localizat în Basel, Elveția - *hub*-ul industriei farmaceutice.

Luând în considerare atât interesul public existent în operațiunile de punere pe piață a medicamentelor, cât și necesitatea de a proteja partea mai slabă în litigiu - consumatorul, considerăm oportună înființarea unui Centru de soluționare a litigiilor în cadrul Organizației Mondiale a Sănătății, cu rolul de a rezolva neînțelegerile atât dintre consumatori și societățile farmaceutice, cât și dintre instituțiile de stat din domeniul sanitar și furnizorii de produse farmaceutice. Prin instituirea unui Centru SAL în cadrul unei organizații internaționale de profil, precum Organizația Mondială a Sănătății, ar fi garantat un mod de soluționare independent, eficient și specializat, care ar avea în vedere respectarea sănătății publice și a principiilor de bună practică în domeniul farmaceutic.

Totodată, un posibil Centru SAL destinat litigiilor din domeniul sanitar ar trebui să ofere inclusiv posibilitatea părților de a soluționa litigiile online prin intermediul unei platforme SOL. Soluționarea online a litigiilor de tip *business-to-consumer* ar fi utilizată cu succes în contextul digitalizării piețelor de desfacere pentru produsele farmaceutice. Astfel, în cazul în care un produs farmaceutic este comercializat online, acesta este expus astfel spre vânzare pe o piață internațională și poate genera litigii cu consumatori din multe state. Soluționarea online a unor astfel de conflicte este în avantajul ambelor părți –

farmacia online și consumatorul final, întrucât aceștia ar aloca mult mai puține resurse financiare și temporale pentru rezolvarea neînțelegerii.

În mod inerent, progresul tehnologic și digitalizarea au modelat industria farmaceutică și comportamentul consumatorilor de produse farmaceutice. Soluționarea online a litigiilor de comerț internațional cu produse farmaceutice dintre consumatori și profesioniști ar trebui analizată ca element al unui sistem integrat și personalizat de sănătate în care medicamentele sunt cumpărate online, tratamentele medicamentoase sunt personalizate pentru fiecare individ, dispozitivele *IoT* sunt utilizate pentru monitorizarea stării de sănătate sau gestionarea acesteia. În acest context, inclusiv soluționarea litigiilor din acest sector industrial ar trebui să fie rapidă, eficientă și realizabilă la distanță. Digitalizarea metodelor de soluționare a litigiilor ar putea fi totală, caz în care întreaga procedură s-ar realiza exclusiv *online*, fie parțială, situație hibridă în care procedura de soluționare s-ar realiza atât online, cât și *offline*, față în față.

În contextul digitalizării tuturor modalităților de soluționare a litigiilor fie că ne referim la instanțele naționale, arbitraj sau modalități SAL, tehnologiile de inteligență artificială ar putea fi utilizate pentru a eficientiza procedurile și resursele utilizate de către părți. În industria farmaceutică, utilizarea *AI* ar putea avea un impact pozitiv asupra modului de soluționare a oricărui litigiu, întrucât această tehnologie ar putea gestiona, analiza și corela un volum impresionant de date, fără a fi necesară implicarea unui expert sau specialist și, totodată, ar putea genera soluții obiective în timp real.

Conchidem prin a afirma că litigiile privind contractele de comerț internațional cu produse farmaceutice prezintă particularități specifice, iar soluționarea eficientă a acestora se poate realiza numai de către profesioniști din domeniul juridic cu experiență în domeniul farmaceutic, prin intermediul unor proceduri rapide, flexibile și confidențiale.